

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
NOVEMBER 2016

SESOTHO PUO YA PELE YA TLATSETSO: PAMPIRI YA I
SESOTHO FIRST ADDITIONAL LANGUAGE: PAPER I

Nako: Dihora tse 2½

Matshwao: 100

DITAELO HO MOHLAHLUWA

1. Pampiri ena e na le maqephe a 10, etsa bonnete ba hore a felletse.
 2. Pampiri ena e arotswe dikarolo tse NNE, e leng:

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO
KAROLO YA B: KAKARETSO
KAROLO YA C: DITHOTHOKISO
KAROLO YA D: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO
 3. Araba dipotso kaofela.
 4. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
 5. Qala karolo e NNGWE le NNGWE leqhepeng le LETJHA.
 6. Ngola ka mongolo o makgethe o balehang.
-

KAROLO YA A TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1****TEMA YA 1.1**

Bala seratswana se latelang ka hloko o nto araba dipotso tse thehilweng hodima sona.

Metjha ya kgokahano ke ntho e kgolo e qadileng lefatsheng dilemong tse leshome tse fetileng. Metjha ena e fetotse ka moo re buisanang le ho kopana le batho ka teng. Mehleng ya pele ho ne ho shebahala ho le monate ho tseba hore metswalle ya sekolo se tlase le bomotswala ba hao ba ntse ba ya jwang. Taba e seng monate ke hore kgokahano e ka etsa hore batho ba bang ba se hlole ba ikopanya le batho, mme ba behe dikamano tsa bona tsa nnete kotsing.

Na o dula o fetola maemo a hao a dikamano? Na bohle ba a tseba ha wena le mohlankana wa hao le qabane hobane maemo a hao a tloha ho #kematong ho ya ho #kemongebilekethabelaseo? Haeba ho le jwalo, tseba hore ha o mong. Ho na le basebedisi ba metjha ya kgokahano ba dimilione tse 230 lefatsheng ka bophara, ho ne ho ntse ho tlo etsahala hore batho ba qetelle ba bua le tseo ba sa tlamehang ho di bua dikamanong. Tshepi Zulu, ya dilemo tse 32 wa Johannesburg, eo e leng mookamedi wa thekiso, o re o bona ho hloka hore a dule a jwetsa batho ka dikamano tsa hae. Ka lehlakoreng le leng Ntokozo Radebe, mothobi wa maikutlo ya sebetsang ka dikamano o re ho dumela hore motho o tlameha ho thabisa batho ka dikamano tsa hao ke bothata. Ntokozo a re dikamano di na le mathata a tsona ntle le hoo di kenyetse setjhaba kगतello hape di etsa setjhaba sohle se be karolo ya boraro ya dikamano tsa hao mme hona ha ho hantle.

Ntho e nngwe ka ho sebedisa metjha ya kgokahano ho bontsha hore o dikamanong ke hore e etsa hore o be le kगतello ya ho leka ka hohle ho di lokisa ha bothata bo le teng. Haeba o tsebisa bohle ka dikamano tsa hao, o ba tlasa kगतello ya hore o dule o thabile. Sena se ka etsa hore o qetelle o buile leshano la hore o sa ntse o le dikamanong tse monate le ha seo e se nnete.

Dikamano ke mosebetsi, o hloka boitelo, nako le hore le buisane hore di atlehe. Ena ke ntho e thata ho fihleleha, haholo ha dintho tseo o di hloka bophelong di kenyeletswa. Ha o kenyeletse metjha ya kgokahano moo baratani ba iphumanang ba sa be le nako mmoho. Dipatlisiso tse ntjha tse entsweng ke James Katz, mopresidente wa Feld Family wa Emerging Media Studies Yunibesiting ya Boston, o fumane kgokahano pakeng tsa tshebediso ya metjha ya kgokahano le (e kang Facebook), mathata banyalanyang le sekgahla sa tlhalano. Batho ba sebedisang metjha ya kgokahano haholo ba na le menyetla e phahameng ya ho hlala kapa ho ba le mathata dikamanong.

Mosebetsi wa metjha ya kgokahano o lokela ho tseba meedi. Ka lebaka la ka moo metjha ya kgokahano e leng ka teng, motho a ka iphumana a se a ntshitse le ditaba tseo a neng a sa tshwanela ho di ntsha. Ho ntsha ditaba ho feta ka moo o tlamehang ho bolela jwaloka ho phatlalatsa ditshwantsho tsa motho e mong a pepa kapa ho bua ka moo dikamano tsa hao tsa thobalano di o natefelang hobane ho na le dintho tse sa tlamehang ho utullwa.

Ditsebi di eletsa hore baratani ba lokela ho buisana pele ba dumella metjha ya kgokahano ho senya dikamano tsa bona le ho tseba se lokileng le se sa lokang. Ntokozo o boela a botsa hore na motho a ka thabela molekane wa hae a ngolla banna kapa basadi ba bang ho Twitter? Na ho lokile ho phatlalatsa ditshwantsho tsa hao moo o tsotseng ho Twitter? Ntho e keneng matsatsing ana ke hore ntho eo o e phatlalatsang e sebediswa kgahlanong le wena mohla dintho di leng bosula mahareng a hao le motho eo o ntseng o bua ka yena.

[E qotswitswe ho *BONA* Makasine ya Pherekong 2016 - leqephe 50-51]

- 1.1.1 Metjha ya kgokahano e na le dilemo tse kae e le tshebetsong? (1)
- 1.1.2 Ke phetoho efe e tlisitsweng ke metjha ee ya kgokahano? Ho ya ka wena phetoho ena e lokile? Hobaneng o rialo? (3)
- 1.1.3 Fana ka mefuta e mmedi ya metjha ya kgokahano eo o e tsebang. (2)
- 1.1.4 Ke dintho dife tse kotsi tse pedi tseo metjha ena ya kgokahano e e etsang bathong? (2)
- 1.1.5 Metjha ya kgokahano e qadile neng? (1)
- 1.1.6 Ke maemo afe a sebediswang ha baratani ba:
- (a) thabelane? (1)
- (b) qabane? (1)
- 1.1.7 Ke batho ba bakae ba tsebisang maemo a bona a dikamano metjheng ya dikamano? (1)
- 1.1.8 James Katz o fumane eng dipatlisisong tsa hae? (2)
- 1.1.9 Ho ya ka tema e ka hodimo, na mosebedisi wa metjha ya kgokahano o lokela ho tseba meedi? Hobaneng o rialo? (2)
- 1.1.10 Mongodi wa seratswana sena o re motho a ka **ntsha ditaba tseo a neng a sa tshwanela ho di ntsha**. Bolela ditaba tse pedi tseo. (2)

[18]

TEMA YA 1.2

Bala le ho boha setshwantsho se latelang o nto araba dipotso.

[E fumanwe ho Intanete, ya lokiswa ke N. Selibe]

Mathata a bakwang ke thekenoloji!!!!

MOTHO A KA TIMELA RE NTSE RE LE PELA HAE.

KANNETE BOPHELO BO LAOLWA KE YONA.

- 1.2.1 Na batho ba bone ketsahalo e etsahetseng? Hobaneng o rialo? (2)
- 1.2.2 Ho etsahalang setshwentshong see? Ke eng e nnetefatsang karabo ya hao? (3)
- 1.2.3 Batho ba buisanang ke bomang? Hobaneng o rialo? (2)
- 1.2.4 Ho ya ka setshwantsho se ka hodimo, bophelo bo laolwa ke eng? (1)
- 1.2.5 Na ketsahalo e etsahalang setshwantsong se ka hodimo e na le moedi wa dilemo? Hobaneng o rialo? (2)
- 1.2.6 Ho bolelwang ka polelo ee **motho a ka timela re ntse re le pela hae?** (2)

[12]

30 matshwao

KAROLO YA B KAKARETSO**POTSO YA 2**

Bala qotso e latelang o nto e akaretsa ka mantswa a pakeng tsa 60–70.

Ela hlooko tse latelang:

- Akaretsa ditaba tse ka tlase ka dintlha tse 5 tsa bohlokwa.
- Ngola ka mantswa a hao.
- Dintlha di ngolwe ho tloha ho 2.1–2.5.
- Ngola palo ya mantswa qetellong ya kakaretso ya hao.

Ha Sekgukguni a phaphama mane moo re mmonang a bo hlotha teng, ka lengopeng, meriti e ne e se e theile. "Kgidi, banna ho bonahala hore ke robetse halelele, le letsatsi le se le eya madikelong! Mokotlana ... bannna mokotlana o kae?"

O qhomela hodimo ha a eellwa hore mokotlana ha o yo. "Na ekaba taba ee ya mokotlana ona e tla fella kae banna? Boroko ke sera ruri. Ekaba ke tla etsa jwang? Ka tla ka lekeha. Empa seeta sona ke sena. Yaba o qeta le pelo ya hae hore ruri Mananyetsa o ne a fihlile mona mme ke yena ya nkileng mokotlana wa tjhelete. Sekukguni a tlohela seeta moo a neng a robetse teng hobane se seng feela.

A nna a tsilatsila, empa a qetella a nyolohetse ka hodima lengope. A ipotsa dipotso, mme a hloka ya mo arabang. Qetellong a ntsha sekgetjhana sa pampitshana sepatjheng se lebanteng mona. "O, ke a hopola jwale, Mananyetsa o kile a re o dula kapa o ahile ha Ramokokwana haufi le Koppies. Ke ne ke etse hantle hore ke ngole aterese ya hae sekgetjhaneng sena. Ke tla mmatla mme ke tla be ke mo fumane. Tjhelete yane e ngata a ke ke a e qeta le kgale!"

A bona badisana ba kgannela dikgomo hae. A ya ho bona, bona ba mo fetisetsa ho ba baholo ka hae. Hoba a itsebise, mme a bolele hore o ntse a batla ngwanabo Mananyetsa eo ho utlwalang hore o haufi le boKoppies kwana, a fuwa dijo le boroko a robala.

[E qotsitswe bukeng *Mahlale a kopane Lekwa* – D. N. Katsie, Leqephe 37]

10 matshwao

KAROLO YA C DITHOTHOKISO**POTSO YA 3**

3.1 Bala ditema tse latelang tsa thothokiso ena e sa bonwang o nto araba dipotso.

KA PENE LETSOHONG – T. M. LEKITLANE

1 Ka hanong le ha ke itholetse ho feta lefatshe,
2 Ke sa ahlamise molomo ho ipuella,
3 Eka ke Morena pela Bafilisita,
4 Ha se hore nna ha ke na maikutlo.

5 Ka la ka leleme ha ke sa re letho,
6 Ha ke iketse ho bua lolololo ke ho tinnwe,
7 Empa ka pene letsohong lena la ka,
8 Nka o tsholela masaakokometse wa makala.

9 Ka pene letsohong nka o ngolla,
10 Ka o tsebisa ka moo ke ikutlwang,
11 Wa ba wa mpona le menahanong,
12 Wa utlwa eka ke bua sefahlamahlo.

13 Ka pene letsohong nka o qoqela,
14 Ka o qoqela meqoqo hore o ntsebe,
15 Wa ba wa bona hore le nna ke a phela,
16 Wa bona o ke ke wa hlola o nqhelela thoko.

- 3.1.1 Fana ka mokgabiso o sebedisitsweng molathothokisong wa 1 thothokisong ee. (1)
- 3.1.2 Ka eng eo sethothokisi se reng se ka se sebedisa ho bolella momamedi ditaba tse kgolo? Ke mola ofe o totobatsang sena? (2)
- 3.1.3 Na sehlooho sa thothokiso ena se tsamaellana le dikahare tsa yona? Hobaneng o rialo? (2)
- 3.1.4 Lentswe **lolololo** molathothokisong wa 6 le bolelang? (1)
- 3.1.5 Sethothokisi se bolelang ha se re **nka o tsholela masaakokometse**? (1)
- 3.1.6 Fana ka lebitsomamarane/lebitsommoka le fumanweng temanathothokisong ya bobedi. (1)
- 3.1.7 Ke molaetsa ofe o fumanwang thothokisong ena? (2)

[10]

3.2 Bala thothokiso e latelang o nto araba dipotso.

FATSHENG LENA – P. M. RAMATHE

- 1 Lena lefatshe le a nyonyeha,
 2 Le a nyonyeha le nyeunya bokgopo,
 3 Le tletse bora le kgaba ka lonya,
 4 Fatshe lena le rwetse qwele la ditshoso.
- 5 Kajeno ke mantakalatsane re a bapala,
 6 Ka boholo le bonyane re se emeng,
 7 Kgethollo ke sekgalekgale tlwaelo ya baholo,
 8 Mantakalatsane re a takalatsa ha ho kgethollo.
- 9 Kajeno mehla e fetohile re a ipusa,
 10 Maoba re ne re bua ka Mmantsopa setsebi,
 11 Kajeno re bua, Boithatelo, mophedisi,
 12 Hoba tsa rona diketso ke boithatelo ba pelo ho thabisa.
- 13 Ke masea ditameneng ho a qafutsakwa,
 14 Motsamao ke matswedintsweke tholwana ya mothamahane,
 15 Botjha tholwana bohlokwa sentebale,
 16 Puo ke pina ya mehla: Hwenene nkuke.

- 3.2.1 Bolela ntho tse 2 tseo sethohokisi se reng lefatshe le nyonyeha ka tsona. (2)
- 3.2.2 Na ke nnete ditaba tsa thothokiso ee di a etsahala? Tiisa karabo ya hao. (2)
- 3.2.3 Akaretsa mookotaba wa thothokiso ee ka polelo e le nngwe e jereng mohopolo wa sehlooho. (2)
- 3.2.4 Hwenene molathothokisong wa 16 ke eng? (1)
- 3.2.5 Bolela mokgabiso o sebedisitsweng molathothokisong wa 16. (1)
- 3.2.6 Sethothokisi se re lemosa eng thothokisong ee? (2)

[10]

3.3 Bala thothokiso e latelang o nto araba dipotso.

EBANG O POTLAKA ...

- 1 O tla sudubana po!
- 2 O tla koma lehlabathe,
- 3 O tla phumuha melomo
- 4 O tlabohe dinala;
- 5 O swabe, o sulafallwe,
- 6 O sulafallwe ruri le hona.
- 7 Potlapotla le ja podi
- 8 Wa thaka; athe sisitheho
- 9 Lona le ja ya tonana kgomo.
- 10 Ithute ke hona ana
- 11 Maele wa thaka,
- 12 Hlalefa ke hona o ikgethele;
- 13 Kgetha podi, kgetha kgomo,
- 14 Kgetha ke hona, kgetsi kapa tjhelete!

- 3.3.1 Bolela hore thothokiso ena ke ya mofuta ofe. Hobaneng o rialo? (2)
- 3.3.2 Na maele a reng **lepotlapotla le ja podi athe lesisitheho le ja ya tonana kgomo** ke nnete e ke keng ya phehiswa? Hobaneng o rialo? (2)
- 3.3.3 Qalong ya mela 1, 2 le 3 sethohokisi se sebedisitse bonono kapa setaele sefe? Hobaneng sethohokisi se sebedisitse setaele sena? (2)
- 3.3.4 Ke lentswe lefe le tlisang phetapheto ya mantswa meleng ya 5–6? (1)
- 3.3.5 Qetellong ya mela ya 7 le 10 ha hona feelwana, bolela hore setaele sena se bitswang. (1)
- 3.3.6 Ke thuto efe eo re e fumanang thothokisong ena? (2)

[10]**30 matshwao**

KAROLO YA D THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 4****TEMA YA A**

Sebedisa diqotso tse latelang ho araba dipotso.

Hoseng ka le hlahlamang tshepe ya Tshibollo e ile ya kgabola jwalo ka mehleng mme bana ba kgobokanela mofolong. Bohle ba ne ba apere seaparo sa sekolo kantle ho Motsuane. Mokgwa oo a neng a apere ka wona o ile wa etsa hore mahlo ohle a bana a shebe ka ho yena. Empa ho motho wa rona teng ho ne ho se le moo ho reng teke! Bohle ba ne ba lebeletse hore mohlomong Selomo le matijhere ba tla mo kgabola ka bohale bo tshabehang, empa ha ho a ka ha eba jwalo. Motho wa rona o ne a apere oforolo e sootho, e bile e ntse e bonahala hore e kgolo ho yena. Hempe o ne a apere e kgubedu, a e tlametse thae e ntsho. Wa rona motho ha a ipona phoso moaparong ona wa hae.

[E qotswitswe bukeng *Motsuane* – L. Mokoena, 1993 – leqephe 37]

- 4.1 Qolla **mahlalosi** a 2 o nto a sebedisa dipolelong tseo o iqapetseng tsona. (4)
- 4.2 **Lesupi** "oo" moleng wa 2 le supa ketsahalo e pela mmuiswa, ngola **lesupi** lena le supa ketsahalo e le pela mmui polelong ya hao. (2)
- 4.3 Qolla **maakaretsi** a 2 o nto a sebedisa dipolelong tsa hao. (4)
- 4.4 Fumana **lekgethi** le 1 ho tswa qotsong e ka hodimo o nto le sebedisa polelong ya hao. (2)
- 4.5 Batla **lerui** le le leng o nto le sebedisa polelong ya hao. (2)
- 4.6 Qolla **leiketsi** qotsong e ka hodimo o nto le sebedisa polelong ya hao. (2)
- 4.7 Ngola dipolelo tse latelang hape empa kgetlong lena o di ngole ho **dikao** tse ka masakaneng.
- 4.7.1 Baithuti bohle ba apara diaparo tsa sekolo kantle ho Motsuane. (sekao kgoneho) (2)
- 4.7.2 Motho wa rona o apara oforolo e sootho e kgolo ho yena. (sekao tlwaelo) (2)

[20]

TEMA YA B

Bala puisano e khathuning e ka tlase o nto araba dipotso.

[E qotsitse ho tswa bukeng ya Monate wa puo 9]

- 4.8 Hobaneng ha Mong. Molefe a bitsa monna ya dutseng setulong ka lebitso la hae? (2)
- 4.9 Ngola sinonimi ya lentsewe **kopa** setshwantshong sa pele mme o nto e sebedisa polelong eo o ipopetseng yona. (2)
- 4.10 Ngola polelo e latelang hape empa kgetlong lena o e qale ka lentsewe le ntshofaditsweng.
Monghadi Molefe o kopa **mongodi** e moholo ho ntsha wili ya batswadi ba Thapelo khomputeng. (2)
- 4.11 Fetolela polelo e latelang ho lekgathe le ka masakaneng:
Thabo o ile a ntsha wili ya Mofokeng khomputeng. (lejewale letswelli) (2)
- 4.12 Ngola polelo e latelang temekisong ya tatolo:
Batswadi ba Thapelo ba mo ntshitse wiling ya bona ka baka la boitshwaro ba hae. (2)

[10]

30 matshwao

Matshwao kaofela: 100